

חטא העגל לדורות

וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים: סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוד מארץ מצרים: (שמות לב ז-ח).¹

ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם: (שם שם לד).²

וינעץ המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר אלהם רב לכם מעלות ירושלים הנה אלהיך ישראל אשר העלוד מארץ מצרים: (מלכים א פרק יב פסוק כח).³

רש"י שמות פרק לב פסוק לד – מצטרף לשאר עוונות

וביום פקדי וגו' - עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד, ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עוונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות. ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל:⁴

תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק ד הלכה ה – בכל דור ודור

רבי יודן בשם רבי יסא: אין כל דור ודור שאין בו אונקי אחת מחטיו של עגל.⁵

אבות דרבי נתן נוסח א פרק לד – עד תחיית המתים

"ודי זהב" - ... רבי אליעזר בן יעקב אומר די הוא עון זה שילקו בו ישראל מכאן ועד שיחיו המתים.⁶

¹ חטא העגל הוא מהחטאים החמורים של עם ישראל, בעקבותיו, מבקש הקב"ה למחות את עם ישראל, ככתוב: "הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי גדול". אך מנגד עומד משה, המנהיג הגדול, מודה על החטא ובה בעת גם ולא מהסס להטיח דברים כלפי מעלה, ככתוב: "וישב משה אל ה' ויאמר אגא חטא העם הזה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זהב: ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת". (ראה דברינו [הטיחו דברים כלפי מעלה](#) בפרשת שלח לך). וחזרו הדברים ונשנו בסיפור משה לבנים, בספר דברים פרק ט: "ובחרב הקצפתם את ה' ויתאנף ה' בכם להשמיד אתכם". וכבר האריכו דרשנים ופרשנים לאורך כל הדורות לדון בחטא זה ואף אנו דלינו מעט מים בנושא זה בדברינו [לא יהיו שתי הפנים בכעס](#) בפרשה זו. הפעם, נבקש לדון במשמעות החטא לדורות, ברושם שהותיר חטא העגל בדורות הבאים. האם אנו קוראים בו כצופים מהצד או שגם אנחנו חלק מהסיפור שעדיין לא נסגר?

² משה עומד בפרץ וה' ניחם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו. אבל המחילה אינה שלימה: "וביום פוקדי ופקדתי" - אומר הקב"ה (בדומה לסליחה בחטא המרגלים: "[סלחתי כדבריך ואולם](#)..."), ראה דברינו בפרשת שלח לך). ועל נושא זה אנו מבקשים להתעכב הפעם, על משמעות חטא העגל ועל החריטה שחרט לדורות ("ויעש אותו בחרט"). עד מתי? מהו היום שבו ישוב עון חטא העגל וייפקד, או ההפך, ייסגר סופית?

³ עוד אנו דנים בחטא העגל של דור המדבר ועל פקידתו לדורות, בא ירבעם ומוסיף חטא על פשע ועושה שני עגלי זהב המזכירים את עגל הזהב שעשו בני ישראל במדבר ולשם אותה מטרה: "אלה אלהיך ישראל אשר העלוד מארץ מצרים". אלא שהעגל שנעשה במדבר, בא לפני עשיית המשכן (ולפי דעת פרשנים ומדרשים רבים גם לפני הציווי על המשכן) והמשכן בא לכפר עליו ולאחד מחדש את עם ישראל תחת כנפי השכינה (ראה דברינו [אימתי נאמרה למשה הפרשה הזאת](#) בפרשת תרומה). ואילו כאן, נעשים העגלים אחרי הקמת בית המקדש, במטרה ברורה של יצירת קרע ופירוד בעם. על נושא עגלי הזהב ע"י ירבעם, והקשר המתבקש עם עגל הזהב שעשו בני ישראל במדבר, ניגע כאן רק בקצרה, כחלק מדינונו בנושא שבחרנו "חטא העגל לדורות". הרוצה להרחיב יעיין בפירוש דעת מקרא (יהודה קיל) לספר מלכים א, אשר דן בין השאר, בדמות העגל שחוזרת בשניהם. למה דווקא עגלים ומה הם מסמלים.

⁴ כבר בחטא המרגלים, כשנה לאחר חטא העגל, נפקד על עם ישראל גם "קצת מפירעון חטא העגל", כדברי רש"י בפרשת שלח לך (במדבר יד ג): "וזהו שנאמר (שמות לב, לד) וביום פקדי, במרגלים ופקדתי עליהם חטאתם". ובפירושו לספר ירמיהו פרק ב פסוק כב אומר רש"י: "נכתם עוונך לפני - על עון העגל נאמר שהוא קיים לעולם כמו שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם (שמות לב). כל פקידות הבאות על ישראל יהיה מקצת עון העגל בהם". אמנם בפירושו למלכים א פרק ה פסוק יא מביא רש"י דעה נגדית (שמקורה כן נראה במדרש במדבר רבה יט ג): "ודרדע זה דור המדבר, מחול שנמחל לכם על מעשה העגל". אך זו שיטה חריגה (ברש"י ובמדרש) ונראה שהדעה השלטת היא כדרשות על "ביום פקדי ופקדתי" שראינו ועוד נראה. חטא העגל לא נמחל והוא שמור וצורר לדורות. ראה גם ספרי זוטא פסקא יא ד"ה יא: "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם (שמות לב לד) - עדיין הדבר תלוי ולא תלוי".

⁵ קביעה נחרצת זו של הירושלמי חוזרת במדרשים רבים. ראה שמות רבה מג ב בפרשתנו שחוזר במדויק על דברי הירושלמי: "א"ר אביי: אין דור ודור שאינו נוטל אוקיא ממעשה העגל". ובאיכה רבה א כח: "א"ר אחא: קול קילוס עבודת כוכבים אנכי שומע, רבי יהודה בשם רבי יוסי אומר: אין לך דור ודור שאינו נוטל מחטאו של עגל". וכן פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק לב: "ועתה לך נחה את העם וגו' - וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם. אין לך כל דור שאין בו אחד משישים ברוטל ממעשה העגל". ולהלן נראה גם את נוסח הבבלי: "אמר רבי יצחק: אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה אחד מעשרים וארבעה בהכרע ליטרא של עגל הראשון". כל דור נוטל מחטא העגל? עד קץ הדורות? האם לא תיתכן אפשרות של כפרה על חטא העגל? האם יגיע "יום פוקדי" בו ישולם ויושלם חטא העגל עד תומו והדורות הבאים שוב לא יפקדו?

⁶ לפי מדרש זה התשובה היא: לא. אין תקנה לחטא העגל, אלא בתחיית המתים. כשבני האדם החוטאים יבראו מחדש.

ובקש רחמים מלפניו שיתרצה להם, כמה שנאמר: "ויחל משה" ונתרצה להם הקב"ה שנאמר: "וינתחם ה' על הרעה". אעפ"כ היה בלבו עליהם, שנאמר: "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם". כיון שנעשה המשכן - אמר ר' יהודה ברבי סימון - הלך משה והרכין אזנו במשכן. אמר משה: תאמר שיש בלבו של הקב"ה על ישראל? זהו שכתוב: "אשמעה מה ידבר האל ה' " (תהלים פה ט).¹² מהו "האל ה' " ¹³? אמר משה: תאמר שעד עכשיו הוא עומד בכעסו כנגדם והוא בקושי עמהם? ואין "האל" אלא לשון חוזק... או שהוא מתרצה להם והוא נוהג במדת רחמים עמהם? זהו שכתוב: "ה' " ... מיד פייסו הקב"ה שאין בלבו על ישראל כלום, כמה דכתיב: "ויעבור ה' על פניו" (שמות לד) שהעביר זעמו מהם ועבר על פשעיהם. א"ר סימון: ... שפייסו הקב"ה ואמר לו למשה: מה לשעבר הייתי נוהג עמהם במדת רחמים עד שלא עשו אותו המעשה, כך עכשיו במדת רחמים אנהיג עמהם.¹⁴

רש"י במדבר פרק יט פסוק כב - בין העגל לפרה אדומה

והייתה לעדת בני ישראל למשמרת - כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורענות, שאין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל, שנאמר: "וביום פקדי ופקדתי וגו' " (שמות לב לד). וכשם שהעגל טימא כל העוסקין בו, כך פרה מטמאה כל העוסקין בה.¹⁵

ספרי דברים פסיקא מג טז - חטא ההוללות והשובע

... כיוצא בו אתה אומר: "וישב העם לאכול ושתה" (שמות לב ו) - מהו אומר? "עשו להם עגל מסכה" (שמות לב ח). וכן אתה מוצא באנשי דור המבול שלא מרדו במקום אלא מתוך שובע.¹⁶ מה נאמר בהם? "בְּפִתְיָהֶם שְׁלוֹם מִפְּחַד וְלֹא שָׁבַט אֶלּוֹהַ עֲלֵיהֶם ... יָכְלוּ בְטוֹב יְמֵיהֶם וּבְרָגַע שְׁאוֹל יַחְתּוּ" (איוב כא ט - יג) היא גרמה להם: "וַיֵּאמְרוּ לְאֵל סוֹר מִמָּנוּ וְנִדְעַת דְּרָכֶיךָ לֹא חָפְצָנוּ: מַה שְׂדֵי כִי נַעֲבֹדְנָה וּמַה נוֹעִיל כִּי נִפְגַּע בּוֹ" (שם יד-טו). אמרו: טיפה אחת של גשמים היא אין אנו צריכים לו "ואיד יעלה מן הארץ" (בראשית ב ו).¹⁷

מדרש תנחומא פרשת כי תשא סימן כו - כיום כיפור

¹² כרגיל, יש לקרוא את הפסוק במלואו: "אֲשַׁמְעָה מַה יְדַבֵּר הָאֵל ה' כִּי יִדְבַר שְׁלוֹם אֶל עַמּוֹ וְאֶל חֲסִידָיו וְאֶל יְשׁוּבוֹ לְכַסְלָהּ".
¹³ למה שני הכינויים?
¹⁴ והמדרש מסיים שם ואומר: "אמר רב יהודה בר רב סימון: באותה שעה שמע משה קול נאה וקול משובח. לשעבר היה משה עומד והיה הדיבור בא לתוך אזנו כמין סילון ולא היה אחד מישראל שומע. אבל כשהיו פניו מאדימות היו יודעים שהדיבור בא אצלנו וכיון שנעשה המשכן שמע קול נאה. מה שמע? (תהלים פה) כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ... אמר הקב"ה למשה: לשעבר היתה איבה ביני לבין בני שנאה ביני ובין בני תחרות ביני ובין בני, אבל עכשיו שנעשה המשכן אהבה ביני ובין בני שלום ביני ובין בני, הוי: כי ידבר שלום אל עמו - אלו ישראל על שעשו המשכן". מדרש זה אינו מחכה למקדש שלמה או למאורע רחוק אחר ואינו מסכים עם כל המדרשים הדורשים את חטא העגל לדורות. ביום הקמת המשכן נמחל גם "ביום פוקדי ופקדתי". כך גם כן במדרש במדבר רבה יט ג: "וודרע זה דור המדבר, מחול שנמחל לכם על מעשה העגל". וזו, כפי שאמרנו, דעת המיעוט. אמנם, במדרש במדבר רבה ט מט פרשת סוטה מצאנו: "זאת תורת הקנאות - כך אמר הקב"ה: התורה הזאת של קנאות עבודת כוכבים לעולם תהיה. שכשם שפרע הקב"ה מעובדי העגל בקנאה, כך יפרע מהם לדורות". אבל לגבינו אפשר לומר שכל דור לוקה בחטאו שלו ולא בגין חטא קדום כלשהוא. ונראה שפירוש רמב"ן לעיל שיכול לפרש בין כל השיטות.
¹⁵ וכן הוא במדרש אגדה (בובר) במדבר פרק יט פסוק ט: "והיתה לעדת בני ישראל למשמרת - כמו שפשע העגל שמור לדורות, כך אפר הפרה שמור לדורות לחטאת לכל דור, כך תהא למשמרת למי נדה חטאת היא". יש לראות דברים אלה, על רקע מדרשים אחרים העוסקים בקשר שבין פרשת פרה וחטא העגל. ראה דברי רש"י עצמו בפסוק שם, בשם מדרש ר' משה הדרשן (נמצא אצלנו במדרש במדבר רבה): "ויקחו אליך - משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל משלהם כך יביאו זו לכפרה משלהם: פרה אדמה - משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך. אמרו תבא אמו ותקנה הצואה, כך תבא פרה ותכפר על העגל". בניגוד לכלל: אין קטיגור נעשה סניגור, לא מהסס מדרש זה לומר שפרה אדומה באה לכפר על חטא העגל (ראה דברינו **חוקה חקתני גזירה גזרתי** בפרשת חוקת). אבל אין זו כפרה המוחקת את החטא והופכת את הקערה על פיה, אין כאן טהרה כנגד טומאה, כפרה כנגד חטא. אלא טומאה כנגד טומאה. פרה אדומה מזכירה במעשיה את החטא העגל ואינה מכסה: "כשם שהעגל טימא כל העוסקין בו, כך פרה מטמאה כל העוסקין בה". משמרת מי הנידה היא מעין "משמרת עוון" שתפקידה להזכיר את חטא העגל ולא לכסותו. ראה שוב מדרש אגדה (בובר) במדבר פרק יט פסוק י: "למה היתה פרה מטמאה כל העוסקין בה, לפי שכל המתעסקין בעגל נטמאו מטומאת הנדה". האם גם מי הנידה שמטהרים מהטומאות החמורות ביותר, גם הם בכלל: "אין לך דור ודור שאינו נוטל מחטאו של עגל?" והארבנו בעניין פרה אדומה לכבוד פרשת פרה החלה השבת.
¹⁶ ראה גמרא סנהדרין קב ע"א שהבאנו לעיל: "אמר משה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, בשביל כסף וזהב שהשפעת להן לישראל עד שיאמרו דיי גרם להם לעשות להם אלהי זהב. משל: אין ארי דורס ונוהם מתוך קופה של תבן, אלא מתוך קופה של בשר".
¹⁷ אנחנו הולכים כל הזמן קדימה בזמן, מחטא העגל והלאה. אבל מדרש זה, הדן בפסוק מקריאת שמע: "ואכלת ושבעת ... הישמרו לכם פן יפתה לבבכם" מחזיר אותנו אחורה בזמן ומחבר את חטא העגל עם כל החטאים שבאים מעושר ושובע והרגשת "כוחי ועוצם ידי", דרך האכילה והשתיה וההוללות שהיו שם. אם כך, אולי החטא של העגל שנפקד על כל דור ודור, איננו איזה חטא קדמון או אשמת בראשית בבחינת "אבות אכלו בוטר ושיני בנים תקהינה", אלא העובדה שבכל דור חוזר החטא שלו, שבא מתוך שובע ונטייה לעבודה זרה ולמחולות עגל זהב.

"ויאמר ה' אל משה מי אשר וגוי' ועתה לך נחה וגוי' וביום פקדי ופקדתי", הריני יושב עליהם בדין ביום הכיפורים ומזכה את הזכאי ומחייב את החייב, שנאמר: וביום פקדי. אמר ר"ח: כל מי שאומר רחמנא ותרן תותרון בני מעיו. אלא, מאריך אפו וגובה. הוי: "וביום פקדי ופקדתי". כיון שדן וגמר את הדין אמר: ריבון העולם הרי העגל והרי עובדיו כבר בערתים שמא בלבך על עמך כלום, א"ל: "לך עלה מזה".¹⁸

מדרש תנחומא (בובר) פרשת שמיני סימן ו – עגל המילואים מכפר על עגל הזהב

"ויאמר אל אהרן קח לך עגלי" (ויקרא ט ב), למה לא נאמר לו פר אלא עגל? א"ל שעל ידי העגל נתפקקה הכהונה בידך, ועל ידי העגל היא מתבוססת בידך.¹⁹ ולא עוד, אלא שלא יהו ישראל אומרים יש להם עונות ממעשה העגל. לפיכך אמר: הם יקריבו עגל, שנאמר: "ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וגוי" (ויקרא ט ג), כדי שידעו שנתכפר להם על מעשה העגל. אמר להם הקב"ה: בעולם הזה נתכפר להם על ידי קרבנות, ולעולם הבא אני מוחל עונותיהם שלא בקרבן, שנאמר: "אנכי אנכי הוא מוחה פשעך למעני וחטאתיך לא אזכור" (ישעיה מג כה).²⁰

שבת שלום
מחלקי המים

¹⁸ מהו "יום פוקד"? אליבא דמדרש זה, זה יום הכיפורים שבו הקב"ה יושב ודן כל אדם וכל דור לפי מעשיו. יום הכיפורים הראשון היה בעת שמשה ירד פעם שנייה מהר סיני עם הלוחות הראשונים ונאמר לו: "סלחתי כדברך" (לא מדויק, זה כתוב בחטא המרגלים, אך שבשטא כיוון דעל על). וממנו נקבע יום הכיפורים לדורות וזהו "יום פוקד". ראה דברינו [יום מתן תורה – לוחות שניים](#) ביום הכיפורים. ואבן עזרא בפירושו לפסוק שלנו (שמות פרק לב לד) אומר: "וטעם וביום פקדי - שיש יום להזכיר בו העונות והוא סוד". ולא זכינו להבין סוד זה. אך לעומתו, ראה רמב"ם מורה הנבוכים חלק שלישי פרק יז: "וכבר זכרה התורה ההשגחה בבני אדם והפקד מעשיהם, אמר וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם, ואמר ופקדתי עליכם, ואמר מי אשר חטא לי אמחנו מספרי". לא צריך להגיע אפילו ליום כיפור. "יום פוקד" היא ההשגחה היומיומית ומעשיו של האדם לטוב או לרע.

¹⁹ מתבססת.

²⁰ ביום השמיני קורא משה לאהרון "ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עלתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם וכפר בעדם כפאשר צוה ה'" (ויקרא ט ז), אך אהרון מתיירא משום שהעגל והפר והמזבח מזכירים לו את חטא העגל. וכבר הרחבנו לדון בנושא זה בדברינו [כפרת אהרון וכפרת העם](#) בפרשת שמיני. ראה גם דברינו [קטיגור נעשה סניגור](#) בדפים המיוחדים.